

13. Marlina I., Supriyadi A. The use of drill method in improving the ability to brush teeth self-help for students with intellectual disabilities. *Jassi Anakku*. – 2021. – №21 (2). – 151–160. <https://doi.org/10.17509/jassi.v21i2.39520>

14. Maryanti R. Assessment of mathematical abilities of students with intellectual disabilities during the COVID-19 pandemic // *Indonesian Journal of Community and Special Needs Education*. – 2021. – №1 (2). – 47–52. <https://doi.org/10.17509/ijcsne.v1i2.33402>

15. Erǵalievа T.M. Ziyati zaqymdalǵan balalardy eńbekke baulu joldary // *Psikhologiya jáne pedagogika*. – 2017. – №1. – 33–39.

16. Sarsenova D.S. Psikhologo-pedagogicheskaya podderzhka obuchayushchikhsya s intellektual'nymi narusheniyami v protsesse professional'nogo samoopredeleniya // *Vestnik pedagogiki*. – 2018. – №4 (6). – 56–62.

17. Aydarbekova A.A. Organizatsionnye osnovy professional'no-trudovoy podgotovki detey i podrostkov s osobymi obrazovatel'nymi potrebnostryami. – 2016.

МРНТИ 14.35.05

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2025.87.3.035>

Ж.Т.Ижсанов,^{1*} Н.Төлегенұлы,¹ А.Маршалхан,²
Б.Баймуханбетов,³ Т.Есимғалиева⁴

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

² С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық Медицина Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

³ Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан қ., Қазақстан

⁴ Қазақ спорт және туризм академия, Алматы қ., Қазақстан

ОРТА МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУТБОЛ ОЙНАУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада орта мектеп оқушыларының футбол ойнау дағдыларын дамытудың педагогикалық және психологиялық ерекшеліктері айтылады. Орта мектеп оқушыларына футболдағы мақсатты білім беру процесі арқылы оқушы тұлғасына тәрбиелік әсер ету жайы қарастырылады. Футболдағы тәрбие жұмысын әртүрлі сабақтан тыс форматтармен байланыстырудың бірегей білім беру мүмкіндігі туралы баяндалады. Мұндай қосымша жұмыстар мектептегі дене шынықтыру және спорттық іс-шараларға, дербестікке және белсенді оқушы қауымын дайындауға жан-жақты қызығушылықты дамытуға ықпал ететіндігі негізге алынады. Сондай-ақ, оқушыларды футбол ойнауға үйретудегі дриблинг техникасының маңызы мен түрлері талданады. Сабақтан тыс ұйымдастырылатын «Футбол сабақтарының» артықшылықтары мен кемшіліктері беріледі. Мақаланың атауына сай, орта мектеп оқушыларының футбол дағдыларын дамыту ерекшеліктеріне тиімді оқу бағдарламаларын жасау, есте сақтау қабілеті, жадының дамуы және когнитивті процестер сияқты ерекшеліктерді беруде тәрбие әдістері мен тәсілдерін әзірлеу, оқытудың оңтайлы мазмұнын қарастыру, жас ойыншылардың даму мүмкіндіктерін ескеру, табыс тәжірибесін қамтитын оқытуға жұмыс жасау және оқытудың озық үлгілерін пайдалануды жатқызуга болады.

Эмпирикалық бөлімде «Футбол дағдыларын үйрету бағдарламасы» орта мектеп оқушыларына арналған бағдарламаның мазмұны ұсынылады. Анықтау және бақылау кезеңдеріндегі бірқатар әдістер сипатталады.

Түйін сөздер: спорттық педагогика, орта мектеп оқушылары, футбол ойнау дағдысы, дриблинг техникасы, көш-басшылық.

Ижсанов Ж.Т.,^{1*} Толегенулы Н., ¹ Маршалхан А.,²

Баймуханбетов Б.,³ Есимгалиева Т.⁴

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г.Алматы, Казахстан

²Казахский Национальный Медицинский Университет имени С.Д.Асфендиярова,
г.Алматы, Казахстан

³Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави,
г.Туркестан, Казахстан

⁴Казахская академия спорта и туризма, г.Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ ИГРЫ В ФУТБОЛ У СТАРШЕКЛАСНИКОВ

Аннотация

В статье освещаются педагогические и психологические особенности развития навыков игры в футбол у старшеклассников. Рассматриваются вопросы воспитательного воздействия на личность учащегося через целенаправленный образовательный процесс в футболе для учащихся средних школ. Рассказывается об уникальной образовательной возможности увязки воспитательной работы в футболе с различными внеурочными формами. За основу берется, что такая дополнительная работа способствует развитию всестороннего интереса к физкультурно-спортивным мероприятиям в школе, самостоятельности и подготовке активной ученической общественности. Также будет проанализировано значение и виды техники дриблинга при обучении учащихся игре в футбол. Даны преимущества и недостатки «уроков футбола», организуемых внеурочно. Согласно названию статьи, к особенностям развития футбольных навыков старшеклассников можно отнести разработку эффективных учебных программ, разработку методов и приемов воспитания в передаче таких особенностей, как память, развитие памяти и когнитивные процессы, рассмотрение оптимального содержания обучения, учет возможностей развития молодых игроков, работу над обучением, охватывающим опыт успеха, и использование передовых моделей обучения.

В эмпирическом разделе предлагается содержание программы для учащихся средних школ «Программа обучения навыкам футбола». Описывается ряд методов на этапах обнаружения и контроля.

Ключевые слова: спортивная педагогика, старшеклассники, навыки игры в футбол, техника дриблинга, лидерство.

Izhanov Zh.,^{1*} Tolegenuly N., ¹ Marshalkhan A., ²

Baimukhanbetov B.,³ Yessimgaliyeva T.²

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

² Kazakh National Medical University, Almaty, Kazakhstan

³ Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

⁴ M.H.Dulati Taraz University, Almaty, Kazakhstan

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF FOOTBALL PLAYING SKILLS IN HIGH SCHOOL STUDENTS

Abstract

The article highlights the pedagogical and psychological features of the development of football playing skills in high school students. The issues of educational influence on the student's personality through a purposeful educational process in football for secondary school students are considered. It tells about the unique educational opportunity of linking educational work in football with various extracurricular forms. It is assumed that such additional work contributes to the development of a comprehensive interest in physical education and sports activities at school, independence and the preparation of an active student community. The importance and types of dribbling techniques in teaching students how to play football will also be analyzed. The advantages and disadvantages of "football lessons" organized after hours are given. According to the title of the article, the features of developing football skills in high school students include the development of effective curricula, the development of methods and techniques of education in the transmission of such features as memory, memory development and cognitive processes, consideration of optimal learning content, consideration of the development opportunities of young players, work on learning that encompasses the experience of success, and the use of advanced learning models.

The empirical section offers the content of the «Football Skills Training Program for secondary school students». A number of methods are described at the stages of detection and control.

Keywords: sports pedagogy, high school students, football playing skills, leadership techniques, communication skills.

Кіріспе. Орта мектеп оқушыларының футбол дағдыларының дамуын, оның ішінде олардың жасы мен физикалық ерекшеліктерін, сондай-ақ олардың даму деңгейі мен оқу қабілеттерін зерттеуге назар аударамыз. Жалпы бұл тараудың мақсаты – орта буын оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, олардың футбол дағдыларын қалыптастыру ерекшеліктерін зерттеу және талдау. Біз осы жас тобындағы футбол дағдыларын тиімді дамытуға қандай факторлар мен тәсілдер ықпал ете алатынын түсінуге тырысамыз.

Бұл мақалада біз орта мектеп оқушыларының физикалық дамуын және оның футбол дағдыларын дамытуға әсерін қарастырамыз. Орта мектеп оқушыларының футбол ойнаудың техникасы мен тактикасын меңгеруде шешуші фактор бола алатын үйлестіру, икемділік, күш пен төзімділік ерекшеліктерін зерттейміз.

Сонымен қатар, біз орта мектеп оқушыларының танымдық және эмоционалдық дамуының жас ерекшеліктерін және олардың футболды үйренуге әсерін талдаймыз. Осы ерекшеліктерді ескере отырып, біз осы жас тобына сәйкес келетін ең тиімді оқыту әдістерін анықтай аламыз.

Негізгі ережелер. Нәтижесінде орта мектеп оқушыларының футбол дағдыларын қалыптастыру ерекшеліктерін зерттеу футболды оқытумен айналысатын жаттықтырушыларға, мұғалімдерге және мамандарға ұсыныстар мен ұсынатын тәжірибелерді әзірлеуге мүмкіндік береді. Біздің нәтижелер орта мектеп оқушыларының ерекшеліктерін ескеретін және олардың футбол дағдыларын табысты дамытуға ықпал ететін оңтайлы бағдарламалар мен әдістерді құру үшін пайдалы болады. Осылайша, орта мектеп оқушыларына футболды оқытудың ғылыми-әдістемелік базасын дамытуға, сонымен қатар футбол ойынын меңгеру кезінде осы жас тобының ерекшеліктері мен қажеттіліктерін түсінуге маңызды үлес болып табылады.

Материалдар мен әдістер. Осы зерттеу контекстінде ұйымдастыру-әдістемелік жұмыстың екі ерекшелігін бөліп көрсетуге болады. *Біріншіден*, футболдағы мақсатты білім беру және оқыту (бәсекелестік және ойын) процесі арқылы оқушы тұлғасына тәрбиелік әсер ету. *Екіншіден*, *футболдағы* тәрбие жұмысын (сабақтарын) әртүрлі сабақтан тыс формалармен байланыстырудың бірегей білім беру мүмкіндігі. Мұндай қосымша жұмыстар мектептегі дене шынықтыру және спорттық іс-шараларға, дербестікке және белсенді оқушы қауымын дайындауға жан-жақты қызығушылықты дамытуға ықпал етеді.

Сонымен қатар, алғашқы мәліметтерді алуда эмпирикалық әдістер шешуші рөл атқарды. Орта мектеп оқушыларының бақылаулары, сұхбаттары, сауалнамалар мен сауалнамалар, сондай-ақ жаттықтырушылар мен мұғалімдердің тәжірибелік тәжірибесі футболды оқыту әдістемесінің нақты мәселелері, талаптары мен тиімділігі туралы мол ақпарат жинауға мүмкіндік берді. Бұл әдістер біздің жұмысымызды құрылымдады, бізге практикалық аспектілерді терең түсінуге мүмкіндік берді.

Сондай-ақ салыстырмалы талдау әдісі футбол дағдыларын дамыту тәсілдері мен әдістері арасындағы айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік берді. Әртүрлі оқыту бағдарламалары мен әдістерін талдау олардың тиімділігін бағалауға және негізгі артықшылықтар мен кемшіліктерді бөліп көрсетуге мүмкіндік берді. Бұл тәсіл біздің мақсаттарымыз үшін оңтайлы әдістерді таңдауға негіз болды.

Оның үстіне статистикалық әдіс деректерді өңдеу мен талдаудың таптырмас құралына айналды. Сандық қорытындылар алу үшін математикалық статистика әдістерін, көрсеткіштерді есептеу және статистикалық сипаттамаларды қолдандық. Диаграммалар мен кестелер арқылы нәтижелерді визуализациялау бізге алынған деректерді қорытындылауға мүмкіндік береді.

Осылайша, теориялық әдіс біздің жұмысымызда маңызды буын болады. Біз футбол ойнау дағдыларын дамытуға байланысты теориялық негіздері мен тұжырымдамаларын жинақтап, жүйелеп, қорытындыладық. Бұл бізге зерттеудің сенімді теориялық негізін құруға және тұжырымдамалық ойды реттеуге мүмкіндік береді. Сонымен, футбол ойнау дағдыларын қалыптастыруға кешенді көзқарастың арқасында оқу инновациялық болады. Біз жеке аспектілерді зерттеумен бірге олардың өзара байланыстарын жан-жақты қарастыруға ден қойдық. Мұндағы тәсілдер мәселені неғұрлым тұтас түсінуге және сәйкесінше оқытудың тиімді әдістерін жасауға мүмкіндік береді. Теориялық аспектілердің әрқайсысын толығырақ қарастырамыз. Осылайша,

біз зерттеу әдістемемізді тереңірек түсінуге, деректерді жинау әдістерінің егжей-тегжейлерін нақтылауға, ақпаратты өңдеу мен талдау процестерін ашуға ниеттіміз. Мақалада зерттеу мақсаттарымызға жетуде және кейінгі аналитикалық қорытындылар үшін негіз құруда маңызды рөл атқарады.

Ең алдымен, теориялық аспектілерге мән беруді жөн санаймыз.

Біз алдыңғы зерттеулерімізде «дағды» ұғымның түрлі аспектілерін бірнеше маңызды талдауларға жіктеп көрсеткен болатынбыз. Олар:

- біріншісі, *дағды* – мақсатты жаттығумен, *әдетпен* жасалады;

- екіншіден, *дағды* – адамның автоматизмге жеткізілген мақсатты әрекеттерді орындау *қабілеттілігі*, сол қозғалыстарды саналы түрде бірнеше рет қайталау немесе өндірістік не оқу қызметі;

- үшіншісі, *дағдылар* – *есте сақтау*, сақталған *ойды жетілдіре* отырып, ұзақ қайталау нәтижесінде автоматты болатын әрекеттер, яғни элементтік саналы түрдегі *реттеу мен бақылауды* қажет етпейтін әрекеттер қатары;

- төртіншіден, *дағдылар* – ұзақ қайталау нәтижесінде пайда болатын саналы *әрекеттер* [1].

Біз, дағдының түрлі аспектілерін жіктеуде шеберлік, қабілеттілік бастапқы болғанымен, әрбір жаңа шеберлік әрқашан өнім болып табылады деген қорытындыға келеміз, мұндағы дағды - сол әрекеттерді қайталаудың нәтижесі ретінде көрініс береді.

Спорттық педагогикада орта мектеп оқушыларының футбол ойнау дағдыларын қалыптастыруда белсенді ойын әрекеттерін көрсету үшін дене қасиеттерімен бірге ерік-жігер күшіне де талаптар қойылады. Осыған байланысты машықтану кезінде жас футболшылар бойында *шапшаңдық, төзімділік, жігер, батылдық, тез шешім қабылдау, бастамашылық пен көш-басшылық қасиеттерді* жетілдіру қажет. Футболмен шұғылданатын оқушылар бойында икемділік қасиеттерін дамыта отырып, бақылау мен зерттеу жүргізу, оны соңғы нәтижемен салыстыру, икемділік пен жылдамдықтың ойын барысында ойыншылардың көрсеткіштігіне әсерін қарастыруға жағдай жасалады [2].

Футбол ойнау – оқушылардың дене қасиеттерін, *жылдамдық, ептілік, төзімділік, күштің дамуына* ықпал жасайды. Осы ретте біздің елімізде де футбол ойыны даму үстінде, жетістіктерге жету аса маңызды. Спорттық ойындардың ішінде футбол алдыңғы орындарды алады [3].

Жасөспірімдік кезеңде балалардың дүние туралы жалпы түсінігі ерекше тез өзгереді. Өзін-өзі көрсету процесі басталады. Жасөспірімдерде белгілі бір қызмет түрі бойынша бағын сынауға және белгілі бір нәтижеге жетуге деген ұмтылыс бар. Жасөспірім әртүрлі нәрселерге қызығушылық таныта бастайды, бірақ бұл қызығушылықтар әлі жеткілікті тұрақты емес. 8 бен 10 жас аралығында ойлау мен есте сақтауда маңызды өзгерістер орын алады. Тәрбие және оқыту процесі арқылы логикалық ойлау, абстрактілі ойлау қабілеті дамиды. Зерттелетін әрекеттерге сыни көзқарас пайда болады. Организм функцияларының дамуында орталық жүйке жүйесі және ең алдымен оның жоғарғы бөлігі – ми қыртысы ерекше рөл атқарады. Жүйке жүйесінің анатомиялық дамуы жыныстық жетілу кезінде толық дерлік аяқталады. Мидағы мотор анализаторының ядросының жетілу процесі 12-13 жаста аяқталады. Ми жарты шарларының функцияларын қалпына келтіру балалардың мінез-құлқы мен психикасына әсер етеді. Жад қызметіндегі өзгерістер есте сақтау жас кезіндегідей нақты оқиғалардан жалпы қорытынды жасауға емес, жалпы ойлардан есте сақтаудағы нақты оқиғалардың кейбір бөлшектерін қалпына келтіруге бағытталғандай көрінеді.

Балалардың іс-әрекетті есте сақтау қабілеті жасына қарай сандық та, сапа жағынан да өзгереді. Балалардың есте сақтау қабілеті 7-12 жас аралығында өте тез дамиды. Бұл кезеңде еркін қозғалыстарды үйлестіру айтарлықтай жақсарады. Қозғалыс бұрынғыға қарағанда әлдеқайда аз күш жұмсауды қажет етеді. Олар дәлірек және жылдамырақ болады. 9-10 жастағы балалар футбол ойнаудың қарапайым әдістерін салыстырмалы түрде оңай меңгере алады, ал олардың жетілдірілуі үлкен жаста сәтті болады. Жыныстық жетілудің ингибиторлық әсері 13-14 жастағы жасөспірімдерде координация тұрғысынан күрделі қозғалыстарды зерттеуге айтарлықтай әсер етеді. Балалармен жұмыс істейтін жаттықтырушылар мен тәрбиешілер

балалар футболды неғұрлым ерте бастаса, ойыншылардың мүмкіндіктеріне сәйкес келетін қозғалыс дағдыларын соғұрлым тез және оңай меңгеретінін ескеруі керек [4].

Айта кету керек, футбол ойнау дағдыларын дамыту әдістемесін әзірлеуді талдайтын көптеген еңбектер балалардың күнделікті ойынында футболдың болуын, оның бос уақытты пайдалануға, денсаулықты сақтауға және нығайтуға, әлеуметтік, әлеуметтік және әлеуметтік-мәдени өмірге ықпал ететін іс-әрекеттердің құрамдас бөлігі ретіндегі маңыздылығын қарастырады. Жас-өспірімдердің спорттық дағдыларының құндылығы, сондай-ақ команда мүшелерінің арасында да, мектеп жағдайында да достық қарым-қатынасты орнатуға және ынтымақтастықты дамытуға ықпал ететін фактор ретінде. Футбол – допты да, допты да емес әрекеттердің түсінігі, ұйымдастырылуы және орындалуы әртүрлі формада көрінетін спорттық ойындардың бір түрі. Егер ұжымдық қорғаныс әрекеттері бастаманың жоқтығынан (допсыз) қиын болса немесе жеке орындау тұрғысынан жеңіл болса (соғу, босату, белгілеу), онда теориялық тұрғыдан ойын бастамасы (допқа ие болу) болғанымен шабуылдар әлдеқайда көп. қиын, жеке орындау тұрғысынан да, ұжымдық ойынды дамыту механизмі ретінде де көрініс тапты.

Шабуыл комбинацияларының кең ауқымынан жаттықтырушылар мен ойыншылар қарсыласты күтпеген және шешуі қиын жағдайларда қоя алатындарды таңдай алуы керек. Сандық дайындықтан мұқият әзірленген жаттығу әдістерінің (жоспарлау, әдістер, құралдар және оларды стандарттау) дәлдігі мен қатаңдығына негізделген сапалы және тиімді дайындыққа көшуді футболдағы техникалық шеберліктің қазіргі деңгейі талап етеді. Қозғалыс техникасы, техникалық элементтер, техникалық процедуралар, техникалық шеберлік, техникалық стиль, доп техникасы және доп техникасының жетіспеушілігі, орындау үлгісі, техникалық процедуралар - бұл жаттығуларда жұмыс істейтін нақты түсініктер. Спорттық жаттығулардың қосымша құралы ретінде басқа спорт түрлеріне тән жаттығу құралдары мен әдістерін пайдалану және бейімдеу футболға арналған құралдарды жетілдірудің тиімділігін арттырады [5].

Таңдамалы және жинақталған, бірақ бірнеше рет қайталанатын жаттығулар санының аз болуы қазіргі үрдіс қана емес, сонымен қатар ойынның техникалық жағын мұқият дайындаудың тиімді әдісі болып табылады. Жылдамдықпен және қиын жағдайда орындалатын техникалық орындауды жақсы меңгеру ойынға қарапайым және тиімді әрекет береді. Қадамдық әрекеттерге негізделген ойын тактикасының техникасы ойын жылдамдығының жоғарылауы жағдайында дәлдікке ие болады (ойыншының қозғалысы және доптың қозғалысы). *Дриблинг техникасы уақыт пен кеңістікті қысқарту* арқылы үнемі жетілдірілуде маңызды. Шағын кеңістіктегі ойыншылар допты басқару бойынша тактикалық әрекеттерді тез және тиімді орындайды [6].

Дриблинг техникасының өзі бірнеше түрді қамтиды, олардың әрқайсысы оқушылардың дағдыларын дамытуда алаңдағы әртүрлі жағдайларда пайдалы болып саналады. Атап айтсақ, *классикалық дриблинг, зигзаг дриблингі, жылдамдықтағы дриблинг, финт техникасы, бақыланатын дриблинг, кеңістік пен уақытты құру үшін дәл бақылаумен баяу дриблинг* деп айтылады.

Бұл деңгейде белгілі бір позицияның техникалық элементтерін қатаң орындай алатын ойыншылар жоқ, ойыншылар бір фазадан келесі кезеңге позицияларын ауыстырып, шабуылшылардың қорғанысқа қатысатынын және голдарды қорғаушылар соғатынын байқайды. Қозғалыс дағдыларын, әсіресе күш пен шыдамдылықты дамыту үшін мүмкіндігінше аз командадағы белгілі бір позицияларға тән техникалық процедураларды ғана емес, футбол ойнаудың техникалық процедураларын дұрыс оқыту және меңгеру - кейбір әдістемелік стандарттар. осы жас тобындағы оқушылар арасында команданы дайындау кезінде ескеріледі [7].

Ең тиімді құралдарды таңдау құрылымы мен күш-жігеріне байланысты олардың жаттығу қажеттіліктеріне барынша әсер етуді талап ететін жаттығуларды жобалауды қамтиды. Ең бастысы, қазіргі заманғы футболдың алдыңғы қатарлы тәжірибесінде тиімділігі дәлелденген жаттығуларды таңдап, онша тиімді емес жаттығулардың алуан түрін орындау керек. *Бала футболшы* – өсіп келе жатқан ойыншы және осы объектив арқылы оның қазіргі қызметінің мазмұны ұзақ күреседі. Басқаша айтқанда, оқытудың қазіргі мазмұны тікелей және ұзақ мерзімді талаптарға жауап береді, ал ұзақ мерзімді міндеттер жас ойыншыны сол кездегі нақты дамыту

мүмкіндігін ескереді. Бұл деңгейде бәсекелестік талаптары оқыту мазмұнына толық бағынбауы керек. Балалар ойындарындағы нәтижелер ересектер арасындағы жарыстардағыдай мағынаға ие емес және болмауы керек, сондықтан әрбір жасөспірімнің жаттығуларының байлығы мен сапасын төмендету үшін пайдаланылмауы керек.

Адамның дене мәдениеті денсаулықты жақсарту, дене шынықтырудың жетілуіне қол жеткізу және салауатты өмір салтын сақтау үшін дене шынықтыру құндылықтарын пайдалану бойынша білім және дағды дәрежесімен анықталады. Кіші мектеп жасында қимыл-қозғалыс әрекетіне қызығушылық қалыптасады, мектеп оқушыларын өз бетінше дене шынықтырумен және спортпен белсенді түрде қамту мектепте дене тәрбиесін дамытудың маңызды мақсатына айналады.

Бірнеше зерттеушілер (2021) адамның дене мәдениеті құбылысын дене тәрбиесі жүйесінде қалыптастырудың әдістемелік тәсілдерін ескере отырып қарастырады. Париждегі Сорбонна университетінің студенті кезінде Ежелгі Грецияның тарихына тәнті болған француз психотерапевті Пьер де Кубертен адамды мінсіз, күшті және төзімді ететін спортты психологиямен үйлестіруді ұйғарады. Оның адал еңбегінің арқасында 1894 жылы Халықаралық Олимпиада комитетінің (ХОК) бірінші конгресінде Кубертен 1896 жылы пайда болған «спорттық психология» терминін енгізді. 1913 жылы ХОК конгресінде спорт психологиясы бойынша бірінші симпозиум өтті. Содан бері жүз жылдан астам уақыт өтті және қазіргі психологияның оннан астам қолданбалы бағыттары бар [8].

Орта мектеп жасындағы спорт - бұл ең алдымен үлкен физикалық жүктемемен байланысты және спортшыдан күнделікті жаттығуларға тұрақты оң мотивацияны сақтауды, өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі дамытуға белсенді ішкі көзқарасты қалыптастыруды талап ететін адамның ерекше әрекеті. Мұндай нақты іс-әрекет спортшының белгілі бір спорт түрі үшін де маңызды және күнделікті өмірде пайдалы болатын кәсіби маңызды психикалық қасиеттері мен тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына әкеледі.

Ф.Цю өзінің: «Футбол білімін оқытуды енгізудің маңыздылығы мен стратегиясы» еңбегінде қазіргі заманғы футболдың, нұсқау теориясының және жаттықтырушылық теориясының сипаттамаларына негіздейді. Автор диалектикалық материализм тұрғысынан әлеуметтік дамуға бейімделу үшін футбол жаттығуларының қажеттілігін қарастырады. Футболды оқыту мен жаттықтырудың уақыттық және кеңістіктік негіздерін дәл анықтап, үш аспектінің тұрақтылығына, икемділігіне және үйлестірілуіне назар аудару, футболды оқыту мен тәрбиелеу жұмысын ғылыми тұрғыдан басшылыққа алу, оқыту мен тәрбиелеу сапасын арттыру маңызды екендігін алға шығарады [9].

Футбол білімін оқытуды енгізу және тиісті футбол білімін алға жылжыту оқушыларға футболға қатысты дағдыларды көбірек меңгеруге және оқу мен спортты жақсырақ біріктіруге мүмкіндік береді. Қорытындылай келе, футболды оқытуға кәсіби дайындықты енгізу өте маңызды деген қорытынды жасауға болады. Бұл мектептегі дене шынықтыру оқулықтарының дамуына ықпал етеді, оқушыларға осы жаңа білім беру парадигмасында адамгершілікті, тәрбиені және денені жан-жақты дамытуды жүзеге асыруға көмектеседі.

Scopus, WOS зертеулерінде оқушылардың футбол ойнау дағдылары жайында кеңінен талдаулар кездеседі. D.Monea, H.Ştefănescu, R.Prodan (2017) «Футболға тән әдістер мен сынақтардың дағдыларды дамытуға әсерін бағалау: 10-12 жастағы балалардағы жағдайды зерттеу» атты мақаласында 10-12 жастағы балалардың футболға арналған спецификалық әдістері мен дағдыларын дамыту және спорттық команданың ойын философиясы ойынның жаңа талаптарын қанағаттандыру үшін уақыт өте өзгергенін көрсетеді [10].

Мақалада келтірілген материалдарға сүйене отырып, авторлар келесі қорытындыға келді:

- футболды дене шынықтыру құралы ретінде дене шынықтыру сабағында қозғалыс дағдылары мен дағдыларын жетілдіру үшін пайдалануға болады;
- тесттерді қолдану физикалық дамудың жалпы көрсеткіштерінің жоғарылауын анықтауға мүмкіндік береді;

- морфо-функционалдық ерекшеліктерін ескере отырып, ұсынылған әдіс қимыл-қозғалыс қабілеттерін және әсіресе дағдыларды дамытуға қолайлы деп айтуға болады;

– соматикалық даму деңгейі дағдыларды дамытуға ықпал ететін техникалық процедураларды меңгеру үшін қажетті уақыт кезеңін анықтайды;

Авторлар мұндай «футбол сабақтары» ұжымның микроклиматына оң әсер етеді, сонымен қатар орта мектептегі уақытты үнемдеуге көмектеседі және әртүрлі мәселелерді сәтті шешу үшін ұйымаралық өзара әрекеттесуді жақсарту керек деген қорытындыға келді. Теориялық және практикалық талдауға сүйене отырып, автор бұл білім беру, әлеуметтік сала, экономика үшін маңызды және спорттық мансапты жақсартуға ықпал етеді деген қорытындыға келеді. Жыл сайын оқу тапсырмалары да, оқу-жаттығу шаралары да күрделене түседі, жаттығу жүктемелері жоғарырақ және спорттық жарыстардың жиілігі артады. Бұл, сөзсіз, жас спортшылардың болашақта спорттық жетістікке жету үшін оқуға көбірек көңіл бөлу немесе спортпен шұғылдану арасында таңдау жасауына әкеледі. «Футбол сыныбын» құрудың мақсаты – ұлттық білім беру стандартының талаптарын төмендетпей немесе оқу жүктемесін азайтпай, жас спортшылардың өсуі мен дамуын қамтамасыз ету [10, 2256].

Біздің пікірімізше, ойыншылардың GPA (7,19) сыныптағы орташа көрсеткіштен жоғары және олар математика пәнінен тілдік пәндерге қарағанда жақсы нәтиже көрсетеді. Оқу-жаттығу бағдарламасының талаптарына және жалпы орта білім беру бағдарламасының (футбол) жалпы бағдарына сәйкес келетін оқу жұмысын жоспарлау «футбол сыныбының» табысты жүзеге асуы және жалғасуы үшін маңызды. Бұл ретте мектептегі оқу жұмысын жоспарлауға қатысу шеңберінде мектеппен байланысты жақсарту және жағымды командалық климат құру үшін белгілі бір жас тобындағы оқушыларды «футбол сабақтарына» көбірек тарту деп ұсыныстар беріледі.

Кесте 1 - «Футбол сабақтарының» артықшылықтары мен кемшіліктері

«Футбол сабағының» артықшылықтары:	«Футбол сабағының» кемшіліктері:
<ul style="list-style-type: none"> - оқу мен тәрбие бір мезгілде ұйымдастырылады; - ұжымдық бірлік; - футбол клубының болжамды тұрақтылығы; - жаттықтырушылар мектеп жүйесінің бөлігі болып табылады; - мектеп көбірек оқушылар үшін тартымды болады; - мектеп беделді мәртебеге ие болады; - орта мектептегі ұлдар санын арттыру; - сыныптастардың әлеуметтенуі; - бір жерде оқу мен оқуды ұйымдастыру арқылы бос уақытты көбірек алу; - жаттықтырушылар мен сынып жетекшілерінің тығыз байланысы; - оқушылар уақытты басқару дағдыларын жетілдіреді. 	<ul style="list-style-type: none"> - оқушылар басқа мектепке ауысуы қажет; - сабақты неғұрлым күрделі жоспарлау; - бос уақыттың аз болуы; - футбол мектебі футболға көбірек басымдық береді; - кейбір оқушылар мектепке баруға және қайтуға көбірек уақыт бөлуге мәжбүр болады; - жалпы мектептегі іс-шараларды жоспарлау.

Осылайша, автор «футбол сыныптарын» құру критерийлерін түсіндіруді жалғастырды. Қазіргі уақытта бір сыныпта орта есеппен 7-ден 10-ға дейін футболшы бар және олар бір параллель сыныпқа біріктіріліп, оқу-тәрбие жұмысы жеңілрек жоспарланады. 1-кестеде 4 жыл ішінде анықталған «футбол сабақтарымен» жұмыс істеудің артықшылықтары мен кемшіліктері көрсетілген. R1: «жалпы, барлық жақсы және жаман жақтарын таразылаған соң, нәтижесінде жақсы жағы басым екендігін мойындаймыз.

Орта мектеп оқушыларының футбол дағдыларын дамыту ерекшеліктерін келесідей тұжырымдауға болады:

- орта мектеп оқушыларының физикалық дамуы футбол дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Үйлестіру, икемділік, күш пен төзімділік ерекшеліктерін ескере отырып, жаттықтырушылар мен мұғалімдер осы жастағы оқушылар тобына оңтайлы *тиімді оқу бағдарламаларын* жасай алады;

– есте сақтау қабілеті, жадының дамуы және когнитивті процестер сияқты психологиялық сипаттамалар да орта мектеп оқушыларының футболды үйренуіне әсер етеді. Тәрбие әдістері мен тәсілдерін әзірлеу кезінде осы факторларды ескеру қажет;

– балалар футболшыларын оқытудың оңтайлы мазмұны олардың жас ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне сәйкес болуы керек. Міндеттер жас ойыншылардың даму мүмкіндіктерін ескеруі керек және бәсекелестік талаптарға толығымен бағынбауы керек;

– ойын жағдайларын, доп сезімін дамытуды және тұрақты табыс тәжірибесін қамтитын оқытуға сай тәсіл орта мектеп оқушыларының футбол дағдыларын жақсартуға көмектеседі;

– жасөспірімдер футболын дамытуға жүйелі көзқарас тиісті әлеуметтік институттардың ынтымақтастығын, бапкерлердің біліктілігін арттыруды және оқытудың өзіндік үлгілерін пайдалануды талап етеді;

– орта мектеп оқушыларының футбол дағдыларын дамытуды зерттеу футболды оқытумен айналысатын жаттықтырушыларға, мұғалімдерге және мамандарға құнды ақпарат береді. Бұл деректер оқушылардың жас және физикалық ерекшеліктерін ескере отырып, олардың табысты дамуына ықпал ететін оңтайлы бағдарламалар мен әдістерді жасауға көмектеседі.

Нәтижесінде орта мектеп оқушыларының футбол дағдыларын дамыту ерекшеліктерін зерделеу осы жас деңгейінде футболды оқытудың ғылыми-әдістемелік базасын дамытуға айтарлықтай үлес қосады. Бұл білім мен ұсыныстарды пайдалану орта мектеп оқушыларының ойын дағдыларын меңгеру және дамыту процесін оңтайландыруға көмектеседі, олардың футбол техникасы мен тактикасын сәтті меңгеруіне ықпал етеді.

Осы орайда орта мектеп оқушыларының футбол дағдыларын дамыту бағдарламасының қысқаша мазмұнын ұсынатын боламыз.

Нәтижелер. Зерттеу шеңберінде әзірленген оқу-жаттығу кешендерін жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, әртүрлі біліктіліктегі футболшылардың дене шынықтыру үшін пайдалануға болады. Сондай-ақ, олар жаттықтырушылар мен мамандарға жарыс маусымында өнімділікті арттыруға бағытталған дайындық кезеңінде оқу іс-әрекетін модельдеу кезінде пайдалы болуы мүмкін. Зерттеуде футболшылардың жаттығу процесін оңтайландырудың маңыздылығы атап өтіледі, өйткені футболдағы жылдамдық-күшті қозғалыс әрекеттерінің әртүрлілігі нәтиже динамикасын бақылау және бағалау үшін кеңірек жаттығулар кешенін қажет етеді. Дайындық кезеңіндегі футболшылардың жылдамдық-күш жаттығуларының әзірленген бағдарламасы карантиндік жағдайларға бейімделіп, жалпы физикалық және арнайы дене жаттығуларын, сондай-ақ күндізгі уақытта үйде және сыртта орындалатын қосымша тапсырмаларды қамтыды. Осылайша, зерттеу мектеп жас аралығындағы футболшылардың жылдамдық-күш қабілеттерін дамытуды түсінуге маңызды үлес болып табылады және олардың көрсеткіштерін жақсарту үшін тиімді жаттығу әдістерін ұсынады.

Таңдалған әдістеменің негізгі сипаттамалары:

– Теориялық талдау әдісі: футбол ойнау дағдыларын дамыту әдістерін талдау мен теориялық дамытуды қамтиды. Бұл оқу және оқыту тәсілдеріндегі өзгерістерді уақыт өте келе анықтауға мүмкіндік береді. Әдістемелік көзқарасымыздың негізгі құрамдас бөліктерінің бірі – футбол ойнау дағдыларын дамыту әдістерін егжей-тегжейлі талдау. Бұл процесті мұқият зерделей отырып, біз дамудың негізгі кезеңдерін анықтай алдық және бұрын қандай әдістер сәтті болғанын біле алдық. Осылайша, өткен тәжірибелерді зерделеу бізге орта мектеп оқушыларының футбол дағдыларын дамытудың ғылыми және әдістемелік негіздерін зерттеуде және әзірлеуде қателіктерден аулақ болуға және озық тәжірибелерді пайдалануға мүмкіндік береді.

Эмпирикалық әдістер: оқушылар мен мамандардың бақылауын, сұхбатын, сауалнамасын қосу және футбол дағдыларын дамыту әдістерінің қазіргі жағдайы мен тиімділігі туралы алғашқы мәліметтер алуға мүмкіндік береді.

Бенчмаркинг: бенчмаркингті қолдану әртүрлі әдістер мен тәсілдерді бағалауға, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтауға және ең тиімді стратегияларды анықтауға көмектеседі.

Статистикалық әдіс: математикалық статистика әдістері деректерді өңдеу және талдау үшін қолданылады, бұл футбол дағдыларын қалыптастырудың заңдылықтарын, анықтауға мүмкіндік береді.

Таңдалған әдістемелік тәсіл футбол ойнау дағдыларын қалыптастыру процесін жан-жақты және терең талдауды қамтамасыз етеді, сонымен қатар ғылыми-әдістемелік негіздерін кейінгі зерттеулер мен практикалық қолдану үшін негіз жасайды.

Сондай-ақ, біздің әдістемелік көзқарасымыздың маңызды аспектісі заманауи оқыту тәжірибесінде қолданылатын заманауи тәсілдер мен әдістерді талдау болып табылатынын атап өткен жөн. Біз орта мектеп оқушыларының футбол дағдыларын тиімді дамытатын соңғы әдістер мен әдістерді зерттейміз. Бұл білім беру үдерісіне енгізудің қазіргі инновациялық әдістері мен тәсілдерін анықтауға мүмкіндік береді. Заманауи футбол жаттықтыру тәжірибесі тұрақты ағымда, сондықтан біздің әдістемелік көзқарасымыздың маңызды құрамдас бөлігі соңғы трендтер мен инновацияларды талдау болып табылады. Біз орта мектеп оқушыларының футбол дағдыларын тиімді дамыту үшін соңғы әдістер мен әдістерді үйренуге ерекше назар аударамыз. Ағымдағы тенденцияларды зерттеу бізге оқытуға деген көзқарастардағы өзгерістерді, соңғы жабдықтар мен инновациялық әдістемелерді пайдалануды қадағалауға мүмкіндік береді. Бұл осы жаңа әдістердің қайсысы шынымен тиімді екенін және оларды оқу тәжірибесіне қалай енгізуге болатынын анықтауға көмектеседі. Бұл талдау сонымен қатар болашақ өзгерістерді болжауға және әдістемемізді дамып келе жатқан оқу ортасына бейімдеуге мүмкіндік береді. Оқушылардың оқу және оқу процесін айтарлықтай байыта алатын инновациялық тәсілдерді анықтау және жүйелеу маңызды. Ағымдағы тенденцияларды белсенді түрде зерделеу бізге өткеннің озық тәжірибесін қазіргі заманның инновациялық идеяларымен үйлестіретін, футбол дағдыларын тиімдірек дамытуды қамтамасыз ететін ғылыми-әдістемелік негіздерді жасауға көмектеседі [11].

Сонымен қатар, біз өз зерттеулеріміздің аясында футболда ойнау дағдыларын қалыптастырудағы психологиялық-педагогикалық аспектілердің рөліне ерекше назар аударамыз. Ойынды сәтті меңгеру үшін маңызды *мотивация, өзін-өзі реттеу және қарым-қатынас дағдылары* сияқты психологиялық компоненттерді талдаймыз. Сонымен қатар, ойын әрекеті арқылы оқушыларды дамытуға бағытталған педагогикалық әдістерді қарастырамыз. Бұл маңызды өлшем ойынның психикалық және физикалық аспектілері арасындағы байланысты неғұрлым толық түсінуге, сонымен қатар тиімді оқыту әдістерін анықтауға мүмкіндік береді. Атап айтқанда, біз мотивация, өзін-өзі реттеу және қарым-қатынас дағдылары сияқты психологиялық компоненттерге назар аударамыз. Мотивациялық факторларды түсіну оқушыларды футбол дағдыларын белсенді түрде үйренуге ынталандыратын жағымды білім беру ортасын құруда маңызды рөл атқарады. Өзін-өзі реттеу және эмоцияны басқарудың тиімді стратегиялары жасөспірімдерге бәсекелестік ортаның қысымымен күресуге және далада тиімді жұмыс істеуге көмектеседі. Футболды оқыту процесінде ойын әрекеті арқылы дамытуға бағытталған педагогикалық әдістер маңызды орын алады. Ойын пішімдерін пайдалану оқуды қызықты етіп қана қоймайды, сонымен қатар топта жұмыс істеуге, стратегиялық ойлауға және алаңда өзгеретін жағдайларға бейімделуге ықпал етеді. Осылайша, психологиялық-педагогикалық аспектілерді зерделеу бізге ойынның техникалық аспектілерін де, психологиялық құзыреттіліктерді де ескеретін жан-жақты әдістемені жасауға көмектеседі. Бұл тәсіл тек сапалы футбол дағдыларын қалыптастырып қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың алаңда және күнделікті өмірде *көшбасшылық, қарым-қатынас дағдылары мен сенімділігін* дамытады [12].

Осылайша, орта мектеп оқушыларының даму ерекшеліктерін түсіну және есепке алу ойынның техникалық және физиологиялық аспектілерін оқушылардың психологиялық дайындығымен біріктіретін оқытудың мамандандырылған және бейімделген тәсілін жасауға мүмкіндік береді. Біз мақаладағы зерттеудің тұтастығы мен сенімділігін қамтамасыз ететін таңдалған әдістемелік тәсілдің негізгі белгілері мен сипаттамаларын атап өттік. Таңдалған әдістемелік тәсіл – талдаудың, қазіргі тенденцияларды зерттеудің, психологиялық-педагогикалық аспектілерді

талдаудың және орта буын оқушыларының жас ерекшеліктерін есепке алудың кешенді үйлесімі. Бұл тәсіл зерттеудің толықтығы мен тереңдігін қамтамасыз етуге, сондай-ақ осы мақсатты топ арасында футбол ойнау дағдыларын тиімді дамытудың ғылыми-әдістемелік негізін қамтамасыз етуге арналған.

Оқушылардың футбол дағдыларын дамытуға арналған оқыту бағдарламасының мазмұнын қысқаша ұсынатын боламыз.

«Футбол дағдыларын үйрету бағдарламасы» орта мектеп оқушыларына арналады.

Бұл бағдарлама «Орта сынып оқушыларының футбол ойнау дағдыларын дамытудың ғылыми-әдістемелік негіздері» зерттеуінің нәтижелері бойынша әзірленген және оқушылардың жас ерекшеліктеріне бейімделген.

Бағдарламаның мақсаты: Орта мектеп оқушыларының футбол дағдылары мен ойын стратегияларын дамыту, сонымен қатар ынтымақтастық құндылықтарын, тәртіпті және белсенді өмір салтын дамыту.

Бағдарламаның ұзақтығы: 6 ай

Жас ерекшеліктерін ескере отырып, жоғары сынып оқушылары (11-13 жас):

- ойынның тактикалық аспектілерін меңгеру: позицияны анықтау, алаңда өзара әрекеттесу;
- орындау сапасына баса назар аударатырып, негізгі дағдыларды тереңдетіп оқыту.

Күш пен төзімділікті дамыту:

- Бұлшықет күші мен төзімділігін дамытуға арналған жаттығулар жиынтығы.
- Қызығушылық пен мотивацияны сақтау үшін жаттығулардағы ойын элементтері.

Негізгі дағдыларды дамыту әдістері:

- допты беру және қабылдау: жеке және топтық жаттығулар;
- қақпаға соққылар: тебу техникасы, баспен тебу;
- допты ұстау: үйлестіру және тепе-теңдік жаттығулары.

Футбол жаттығуларының артықшылықтары:

- топтық жұмыс және ынтымақтастық: топтық жаттығулар, соның ішінде шағын матчтар;
- ойын жағдайларына бейімделу: нақты матчтарды имитациялау жағдайында жаттығу;
- жауапкершілікке және ұжымға қатысуға үйрету арқылы көшбасшылық қасиеттер мен тәртіпті дамыту.

Орындалу барысын бағалау:

- жеке жетістіктерді жүйелі түрде бағалау;
- ойындар мен жарыстардың нәтижелерін талдау.

Күтілетін нәтиже:

Бұл оқу-жаттығу бағдарламасы футбол дағдыларын дамытуға жүйелі көзқарастың нәтижесі болып табылады. Ол жас ерекшеліктерін ескереді және тек футбол техникасын ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жалпы дамуы үшін маңызды құндылықтарды дамытады.

Талқылау. Бағдарламаны жүзеге асыруда біз қолданған негізгі әдістердің бірі *бақылау*. Біз оқушылардың футбол жаттығуларын жүйелі түрде бақылап отырдық, олардың мінез-құлқын, жаттықтырушылармен және әріптестерімен қарым-қатынасын, жеке жетістіктері мен қиындықтарын жазып, талдадық. Бұл жаттығудың барысы мен ойын дағдыларының даму динамикасы туралы алғашқы мәліметтерді алуға мүмкіндік берді. Оқу-жаттығу жиындарын, ойын сабақтарын және оқу-жаттығу жиындарын бақылау оқушылардың практикалық іс-әрекетінде футбол дағдыларының қалыптасуы қалай жүретінін толық түсінуге мүмкіндік берді. Бұл жеке және топтық әрекеттерді, сондай-ақ әртүрлі ойын жағдайларын қамтиды. Оның үстіне бұл әдіс әдіс-тәсілдерді тәжірибеде жүзеге асыруды мұқият қарастыруға, оқушылардың үлгерімін бақылауға және оқудың жағымды және жағымсыз жақтарын анықтауға мүмкіндік берді.

Әдістің практикалық орындалуы: бақылау процесі мұқият ұйымдастырылды. Оқушылар мен жаттықтырушылардың әр қадамы мен іс-әрекетін бақылап, тренингке белсене қатыстық. Жазылған жазбалар мен футбол шеберлігінің даму динамикасын қадағалауға, тәсілдер мен әдістердің күшті жақтарын анықтауға және жақсартуды қажет ететін бағыттарды бөліп көрсетуге мүмкіндік берді.

Ойын дағдыларын дамытудың қазіргі жағдайы туралы ақпарат алу: бақылау оқыту әдістерінің іс жүзінде қалай қолданылатыны, оқу процесінде қандай қиындықтар мен мәселелер туындауы мүмкін екендігі, қандай прогрессивті тәсілдер ең жақсы екендігі туралы ақпарат алуға мүмкіндік берді. Біз оқушылардың оқытуға қалай бейімделетінін, қандай қиындықтарды бастан кешіретінін, әдістеменің қай аспектілері үлкен қызығушылық тудыратынын, қайсысы қиын екенін анықтадық.

Зерттеуді байыту: біздің зерттеуді байытуда бақылау әдісі маңызды рөл атқарды. Алынған бақылаулар мен құжатталған деректер әртүрлі әдістердің тиімділігін, олардың оқушылардың ерекшеліктеріне бейімделуін негізді талдауға және бағалауға, сонымен қатар оқу нәтижелеріне әсер ететін факторларды анықтауға мүмкіндік берді. Бұл әдіс теориялық қорытындыларды практикалық жүзеге асырудан нақты мысалдармен бекітуге мүмкіндік берді, бұл біздің зерттеулерімізді негізді және жан-жақты етті. Қорыта айтқанда, бақылау әдісі футбол дағдыларының дамуы туралы ақпарат алудың қуатты құралына айналды, бізге оқу үдерісі туралы практикалық түсінік береді және зерттеудің талдауы мен қорытындыларына өмірден мысал келтіруге мүмкіндік береді (Кесте-2).

Кесте 2 – Бақылау әдісін қолдану схемасы

№	Қадамдар	Сипаттама
1	Жоспарлау мен дайындық	Зерттеудің басында біз бақылаудың нақты мақсаттары мен міндеттерін анықтадық. Сондай-ақ бақылаудың егжей-тегжейлі жоспары әзірленді, оның ішінде оқу кестесі, орналасқан жері, біз ерекше назар аударатын аспектілері және бағалау критерийлері бар.
2	Қатысу және бақылау	Біз футбол мектебінің жаттығуларына бақылаушы ретінде белсене қатыстық. Тренинг барысында біз оқушылардың іс-әрекеттерін, олардың реакцияларын, жаттықтырушылармен және басқа оқушылармен қарым-қатынасын жазып алдық. Оқыту үрдісінің қалай жүріп жатқаны, қандай жаттығулар, қандай әдіс-тәсілдер қолданылғаны басты назарға алынды.
3	Деректерді жазу	Байқағанымыздай, көрген-білгенімізді егжей-тегжейлі жазып алдық. Бұл жаттығулардың сипаттамасы, оқушылардың реакциялары, оларды орындау ерекшеліктері және жаттықтырушылармен өзара әрекеттесу. Біз де өз бақылауларымызды, алған әсерлерімізді, сұрақтарымызды жазып алдық.
4	Талдау және түсіндіру	Бақылау жүргізгеннен кейін біз алынған мәліметтерді талдауға кірістік. Бақылау нәтижелерін теориялық болжамдармен және гипотезалармен салыстырдық, әртүрлі әдістердің қаншалықты сәтті қолданылып жатқаны, қандай аспектілері жақсартуды қажет ететіні және жалпы футбол ойнау дағдыларын дамыту процесі қалай жүретіні туралы қорытынды жасадық.
5	Зерттеуге интеграциялау	Алынған бақылау деректері зерттеудің маңызды бөлігіне айналды. Теориялық тұжырымдар мен дәлелдемелерді қолдау үшін нақты мысалдар мен практикалық жағдайларды қолдандық. Бақылаулар біздің зерттеуімізді практикалық және негізді етті.
6	Қорытындылар мен ұсыныстар	Бақылауларды талдау негізінде біз қандай әдістер мен тәсілдер тиімді және қайсысын түзету қажет екендігі туралы нақты қорытындылар жасадық. Біз сондай-ақ жаттықтырушылар мен тәрбиешілерге орта мектеп оқушыларына футбол дағдыларын үйретуді жақсарту бойынша ұсыныстар бердік.

Осылайша, футбол дағдыларын дамыту үдерісі туралы алғашқы мәліметтерді жинауда бақылау әдісі басты рөл атқарды. Ол бізге нақты өмірден алынған мысалдар мен жағдай сценарийлерін ұсынды, бұл біздің зерттеулерімізді негізді, практикалық және түсінікті етті.

Әрі қарай, біз бастапқы деректерді мағыналы нәтижелерге аудару үшін пайдаланған тәсілдер мен әдістердің толық спектрін ұсынамыз. Бұл кезеңде біз келесі 0- кестеге сәйкес келесі қадамдарды орындадық :

Кесте 3 – Мәліметтерді өңдеу және талдау

№	Әдістері	Сипаттама
1	Мәліметтерді құрылымдау:	Белгілі бір санаттарға сәйкес жіктеп, ұйымдастырдық. Бұл дәлірек талдауды жеңілдететін нақты құрылымды құруға мүмкіндік берді.
2	Кодтау және тақырыптық талдау:	Біз негізгі тақырыптар мен үлгілерді анықтау үшін сұхбат және ашық сауалнамаға жауаптар сияқты сапалы деректерді кодтадық. Бұл тақырыптық талдау оқушылар мен жаттықтырушылар арасындағы ортақ мотивацияларды, қиындықтарды және күтулерді анықтауға көмектесті.
3	Статистикалық талдау:	Сауалнама арқылы алынған сандық мәліметтер үшін біз математикалық статистика әдістерін қолдандық. Біз әртүрлі айнымалылар арасындағы қатынастарды анықтау үшін орташа мәндерді, стандартты ауытқуларды есептедік және корреляциялық талдаулар жасадық.
4	Көрнекілігі:	Нәтижелерді көрнекі түрде көрсету үшін біз графиканы, диаграммаларды және кестелерді қолдандық. Бұл деректерде табылған негізгі қорытындылар мен тенденцияларды визуализациялауға мүмкіндік берді.
5	Салыстырмалы талдау:	Біз оқушылардан, жаттықтырушылардан және мұғалімдерден алынған әртүрлі деректерді салыстырдық. Бұл футбол дағдыларын дамыту үдерісін қабылдау мен бағалаудағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды көруге мүмкіндік берді.
6	Түсіндіру және қорытындылар:	Өңделген деректерге сүйене отырып, біз кең түсіндірмелер жасап, негізгі қорытындыларды тұжырымдадық. Біз табысты әдістер мен тәсілдерді анықтадық, қосымша назар аударуды және жетілдіруді қажет ететін салаларды анықтадық.

Деректерді өңдеу және талдау біздің зерттеулеріміздің ажырамас бөлігі болды, бұл бізге ақпарат массасынан негізделген ұсыныстар мен қорытындыларға өтуге мүмкіндік берді. Деректерді өңдеу және талдау біз зерттеу нәтижелерін ұсынатын және практикалық ұсыныстар беретін жинақталған деректер мен кейінгі тараулар арасындағы маңызды көпір болып табылады. Алынған нәтижелер зерттеудің қойылған мақсаттары мен міндеттерін ескере отырып талданды. Футбол ойнау дағдыларын дамытудың әртүрлі әдістері мен тәсілдерін салыстырмалы талдау олардың тиімділігін анықтауға және оқытудың ең жақсы стратегияларын анықтауға мүмкіндік берді.

Футбол ойнау дағдыларын дамытудың қазіргі жағдайы туралы алынған мәліметтер құнды және объективті болып шықты. Тәжірибеде қандай әдіс-тәсілдер шынымен тиімді, қай аспектілері оқушыларды қызықтырады, қайсысы қиындық тудыруы мүмкін екенін білдік. Бұл фактілер бізге оқуды оқушылардың көзімен көруге және олардың эмоционалдық көзқарастары мен қажеттіліктерін түсінуге көмектесті.

Әдіс-тәсілдер: футбол дағдыларын үйретуде қандай әдіс-тәсілдерді қолданасыз? Әдістерді таңдағанда қандай аспектілерді ең маңызды деп санайсыз?

Тиімділікті бағалау: оқушылардың футбол дағдыларын дамытуда таңдаған әдістеріңіздің тиімділігін қалай бағалайсыз? Жаттығудың табыстылығын анықтау үшін қандай критерийлер мен көрсеткіштер қолданылады?

Қиындықтар мен қиындықтар: футбол дағдыларын үйрету кезінде қандай қиындықтарға немесе қиындықтарға кезігесіз? Сіз бұл қиындықтарды қалай жеңесіз және оқушыларға жағымды оқу тәжірибесін бересіз?

Оқытуды жекелендіру: әр түрлі дағдылар деңгейлері мен мектеп оқушысының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқытуды қалай жекелендіресіз? Әдістер әр оқушының жеке ерекшеліктеріне қалай бейімделеді ?

Психологиялық-педагогикалық аспектілердің рөлі: психологиялық-педагогикалық аспектілер футболда ойнау дағдыларын қалыптастыруда қандай рөл атқарады ? Осы аспектілерді оқушылармен жұмысыңызда қалай біріктіресіз?

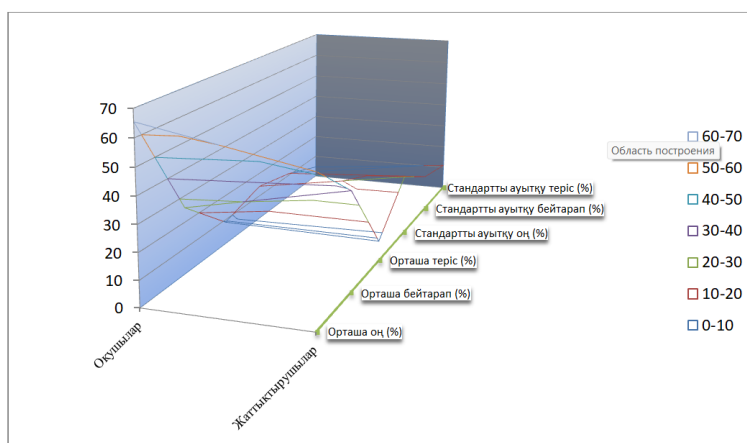
Бақылау әдістерін, сұхбаттарды және сауалнаманы қамтитын мәліметтерді жинау кезеңдерін аяқтағаннан кейін біздің зерттеуіміздің келесі маңызды кезеңі алынған нәтижелерді өңдеу және талдау болды. Зерттеуге қатысушылардан алынған деректердің барлық көлемі тереңірек талдауға дайындалу үшін жүйеленді және құрылымдалды. Деректерді жинаудың әрбір әдісі бізге әрі қарай өңдеуді ұйымдастыруды қажет ететін бірегей ақпарат берді.

Кесте 4– Статистикалық талдау

Деректер жинағы	Орташа оң (%)	Орташа бейтарап (%)	Орташа теріс (%)	Стандартты ауытқу оң (%)	Стандартты ауытқу бейтарап (%)	Стандартты ауытқу теріс (%)
Оқушылар	65.5	25.5	9.0	14.230249470757707	10.65885130354632	4.594682917363407
Жаттықтырушылар	54,0	38,0	8,0	24.08318915758459	14.832396974191326	10.954451150103322

Бақылау деректері оқыту кезіндегі оқушылардың мінез-құлқын және өзара әрекетін бақылауды қамтыды. Бұл деректер белгілі бір жаттығуларға қатысу жиілігін, оқушы мен жаттықтырушылар арасындағы өзара әрекеттесу түрлерін және оқытудың әртүрлі аспектілеріне оқушылардың реакцияларын қамтитын санаттарға бөлінген.

Мотивация, оқыту әдістері, оқытудың тиімділігі және оқу үдерісін қабылдауға қатысты сұрақтарға терең және мазмұнды жауаптар берілді. Жауаптар мұқият жазылды, транскрипцияланды және тақырып пен аспектілер бойынша жүйеленді, бұл жалпы тенденцияларды және пікір алуандығын анықтауға мүмкіндік береді.

1-сурет. Қалыптастыру кезеңінен кейінгі оқушылар мен жаттықтырушылардың сауалнама нәтижелері

Сауалнамалардың деректері бізге оқу процесінің көптеген аспектілеріне қатысты сандық бағалаулар мен статистиканы қамтамасыз етті. Сауалнама сұрақтарына жауаптар электронды форматқа енгізіліп, статистикалық талдаулар мен есептеулерді оңай жүргізуге мүмкіндік берді. Енгізілгеннен кейін бұл деректер қатысушылардың жасы, оқыту тиімділігін бағалау және басқа да негізгі айнымалылар сияқты әртүрлі параметрлерге сәйкес құрылымдалған.

Осылайша, деректерді жүйелеу және құрылымдау процесі тереңірек талдауға дайындалуда шешуші рөл атқарды. Бұл кезең бізге үлгілерді анықтауға, тәуелділіктерді талдауға және футбол дағдыларын үйретудің тиімділігін анықтайтын негізгі аспектілерді бөліп көрсетуге негіз берді.

Футбол дағдыларын үйретудің тиімділігіне әсер ететін бірқатар заңдылықтарды, тәуелділіктерді және негізгі аспектілерді анықтауға мүмкіндік берді. Келесі бағыттар бойынша маңызды нәтижелер атап өтілді:

– *Оқушылардың мотивациясы мен күтулері:* Сауалнамалар мен сұхбат нәтижелерін талдау оқушылардың мотивациясы көбінесе олардың жеке қызығушылықтары мен дағдыларын жетілдіруге деген ұмтылысымен анықталатынын көрсетті. Дегенмен, жаттығулар мен нәтижелерден күтулер көбінесе шындыққа сәйкес келмейді, бұл ұзақ мерзімді перспективада мотивацияға әсер етуі мүмкін.

– *Оқыту әдістерінің тиімділігі:* оқушылар мен жаттықтырушылармен сауалнама және сұхбат нәтижелерін талдау оқытуға деген көзқарасты даралау және оқушылардың қажеттіліктеріне назар аудару оқытудың тиімділігін айтарлықтай арттыратынын анықтады. Сондай-ақ әдістемелердің практикалық қолданылуы мен оларды оқыту деңгейіне бейімдеу басты мәнге ие екендігі анықталды.

– *Тренингтің психологиялық аспектілері:* Оқушылармен жүргізілген сұхбатта тренерлердің психологиялық қолдауы мен мотивациясының маңыздылығы анықталды. Жаттығуға деген оң эмоционалдық қатынас және сәтсіздікке төтеп беру қабілеті жаттығудың сәтті өтуінің маңызды факторлары болып табылды.

– *Оқыту әдістерінің әсері:* Жаттықтырушылармен және тәрбиешілермен жүргізілген сұхбатта оқытудың әртүрлі әдістерін, оның ішінде ойын және интерактивті элементтерді пайдалану тереңірек білім алуға ықпал ететіні анықталды. Сондай-ақ психологиялық аспектілерді біріктіретін педагогикалық әдістер эмоционалдық қиындықтарды жеңуге көмектесетіні атап өтілді.

– *Топтық жұмыстың рөлі:* Оқушылармен сұхбаттасу алаңдағы топтық жұмыс пен ынтымақтастықтың маңыздылығын ашты. Ойын жағдайларына қатысу және командаға бағытталған жаттығулар тек футбол дағдыларын ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік құзыреттерді де дамытуға көмектеседі.

– *Прогресс және нәтижелерді бағалау:* Сауалнамаларды талдау барысында оқушылар көбінесе өздерінің жетістіктерін тек физикалық нәтижелер арқылы ғана емес, сонымен қатар сенімділік, ойынды талдау және алаңда шешім қабылдау қабілетінің артуы арқылы бағалайтынын көрсетті.

Осылайша, әртүрлі көздерден алынған деректерді талдау бізге футбол дағдыларын үйретудің тиімділігіне әсер ететін факторларды терең түсінуге мүмкіндік берді. Анықталған заңдылықтар мен тәуелділіктер оқу-тәрбие процесін жетілдіру, оқушыларға көзқарастарды дараландыру және оқу бағдарламаларына психологиялық-педагогикалық аспектілерді тиімдірек енгізу бойынша құнды ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді.

Футбол дағдыларын үйретудің тиімділігіне әсер ететін маңызды байланыстар мен статистикалық маңызды факторларды анықтау үшін сандық талдау жүргізілді. Сауалнама деректеріне негізделген талдау нәтижелері:

1. Мотивация деңгейі мен оқыту әдістерінің тиімділігін бағалау арасындағы байланыс:

Оқушылардың мотивация деңгейі мен олардың оқыту әдістерінің тиімділігін бағалау арасында корреляциялық талдау жүргізілді. Корреляция 0,62 болды, бұл қалыпты оң қатынасты көрсетеді. Бұл мотивация деңгейі жоғары оқушылардың оқыту әдістерін тиімдірек деп бағалайтынын білдіреді.

2. Жаттығу жиілігінің оқушы табысына әсері:

Талдау көрсеткендей, жиірек жаттығуларға (аптасына 3-4 рет) қатысқан оқушылар, жиі емес (аптасына 1-2 рет) жаттығатындармен салыстырғанда үлгерімі бойынша орта есеппен 15%-ға жоғары балл алған. Бұл оқу қарқындылығы мен оқудағы табыс арасындағы оң байланысты көрсетеді.

3. Жетістікке жаттықтырушылар тарапынан жеке көңіл бөлудің әсері:

Бапкерлердің жеке назары мен қолдауы туралы хабарлаған оқушылар, мұндай назар аудармағандармен салыстырғанда олардың үлгерім рейтингі орташа есеппен 20% жоғары. Бұл оқу процесінде жеке қолдаудың маңыздылығын көрсетеді.

4. Оқыту әдістерінің тиімділігін бағалау:

Сауалнама нәтижелері бойынша оқушылардың 65%-ы оқыту әдістерін тиімді, 25%-ы жеткілікті тиімді, ал 10%-ы ғана тиімсіз деп бағалаған. Бұл футбол ойнау дағдыларының дамуындағы оң динамикасын көрсетеді.

5. Оқушылардың қажеттіліктері мен талаптары:

Оқушылардың 42%-ы оқытудың әртүрлілігін ең маңызды аспект, 30%-ы – жеке тәсіл, 18%-ы – психологиялық қолдау, 10%-ы – бәсекеге түсу мүмкіндігін анықтады.

Осы мәліметтерді талдау футбол дағдыларын үйретудің тиімділігінде мотивация, жаттығу қарқындылығы және жаттықтырушылар тарапынан жеке көңіл бөлу маңызды рөл атқарады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл ең жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін жеке көзқарас пен қолдаудың қажеттілігін көрсетеді.

Сонымен, сапалық және сандық талдаулардың үйлесімі футбол дағдыларын дамыту үдерісін терең және жан-жақты түсінуге мүмкіндік берді. Бұл тәсіл сонымен қатар әртүрлі көздерден алынған нәтижелерді растап, толықтырып, зерттеуімізге құнды түсініктер қосты.

Қорытынды. Жалпы, бұл зерттеудің нәтижелері білім беру саласына және оқушылардың спорттық дайындығына маңызды үлес қосады. Олар футбол шеберлігін дамытуға қандай әдістер мен факторлардың көбірек әсер ететінін, сондай-ақ оқу процесін жақсарту және ең жақсы нәтижелерге жету үшін қандай жолдар бар екенін тереңірек түсінуге ықпал етеді.

Зерттеу нәтижесінде алынған мәліметтер орта мектеп оқушыларының футбол дағдыларын дамытудың қазіргі жағдайын түсіну үшін құнды ақпарат болып қана қоймай, сонымен қатар білім беру тәсілдерін одан әрі дамытуға негіз болды. Анықталған нәтижелер мен жаңа тұжырымдарға сүйене отырып, біз келесі қадамға – инновациялық оқу бағдарламаларын әзірлеуге кірісеміз, оның мақсаты оқушылардың футбол дағдыларын тиімді дамыту болып табылады. Осы зерттеудің нәтижелері бойынша тиімді оқыту бағдарламаларын жасау бізге футбол саласындағы оқушылардың дағдылары мен дағдыларын тиімді қолдауға және дамытуға, сондай-ақ орта мектептің заманауи талаптары мен қажеттіліктеріне жауап беретін жаңа әдістемелерді енгізуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Никулин М.М. Программа «Футбол» [Brochure]. // Стародубский муниципальный округ, Муниципальное бюджетное образовательное учреждение дополнительного образования Стародубский центр детского творчества. - 2021.

2. Кузнецов А.Е. Дополнительная общеобразовательная общеразвивающая программа физкультурно-спортивной направленности «Футбол» для обучающихся 10-12 лет // Муниципальное общеобразовательное учреждение "Средняя школа No87". - 2019., - Ярославль.

3. Ābeļkalns I. Specific Features of Football Class in General Education Schools // *B Cilvēks, tehnoloģi- jas un izglītības kvalitāte (сmp. 16).*, - 2018., Rīga, Latvia: Latvijas Universitāte. DOI: <https://doi.org/10.22364/htqe.2018.16>

4. Жумадилханов А.А., Попов В.П., & Маженев С.Т. Физическая подготовка детей 7–10 лет на начальном этапе занятий футболом. *Педагогика: история, перспективы*, 5(4),2022. 49-59. DOI: 10.17748/2686–9969–2022–5-4-49-59

5. Аврамова Н.В., & Кочурова Л.А. Инновационные направления совершенствования учебного процесса по физической культуре в техническом вузе // *Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта*, - 2016., - 11(3), - 124-130. - ISSN 2070-4798.

6. Evangelio C., Sierra-Díaz J., González-Villora S., & Fernández-Río J. *The Sport Education Model in Elementary and Secondary Education: A Systematic Review* // [O Modelo de Sport Education na Educação Primária e Secundária: Revisión Sistemática]. *Movimento*, - 2018., - 24(3), - 931-946.

7. Оплетин А.А., Паначев В.Д., & Филатов А.В. Футбол в процессе формирования компетенции саморазвития личности студента//*Педагогико-психологические, медико-биологические проблемы физической культуры и спорта*, - 2015., No3(36), ISSN 2070 4798. DOI 10.14526/01_1111_37

8. Жакеев К.Т. Формирование и развитие физических качеств школьников средствами спортивных игр. *Педагогика и психология физической культуры*, (3),2021. 15-23.

9. Smith J. *Teaching Soccer Skills: The Fun and Effective Way*. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 10(1),2021. 1-8.

10. Monea D., Ștefănescu H., & Prodan R. *An evaluation of the effects that football specific methods and tests have on the skill development: Case study in 10-12-year-old children* // *Studia UBB Education Artis Gymn.*, LXII(2), - 2017., 15-24. DOI:10.24193/subbeag.62(2).11

11. Беляев А.В. Особенности преподавания футбола в средних классах. *Физкультура и спорт в школе*, (5),2019. 12-16.

12. Davids K., Araújo D., Correia V., & Vilar L. (2013). *How small-sided and conditioned games enhance acquisition of movement and decision-making skills*. *Exercise and Sport Sciences Reviews*, 41(3),2013. 154-161.

Reference:

1. Nikýlin M.M. "Fýtbol" Bağdarlamasy [Brochure]. // *Starodýbski mýnisipaldy okrýgi, Starodýbski balalar shyğarmashylygy ortalygy mýnisipaldy búdjettik qosymsha bilim berý mekemesi*. - 2021.

2. Kúznosov A.E. 10-12 jastağy oqýshylarğa arналған "Fýtbol" dene shynyqtyry-sport bağtyndağy qosymsha jalpy bilim berý bağdarlamasy // "No87 orta mektebi" mýnisipaldy jalpy bilim berý mekemesi., - 2019.,- Iaroslav.

3. Ābeļkalns I. Jalpy bilim berý mektepterindegi fýtbol synybynyň erekshe erekshelekteri // *Cilvēks, tehnoloģi- jas un izglītības kvalitāte (16-bet).*, - 2018., Rīga, Latvia: Latvijas Universitāte. DOI: <https://doi.org/10.22364/htqe.2018.16>

4. Jumadilhanov A.A., Popov V.P., & Majenov S.T. Fýtbol sabaqtarynyń bastapqy kezeńinde 7-10 jastaǵy balalardyń dene shynyqtyrý daiyndyǵy. *Pedagogika: tarih, perspektivalar*, 5 (4), 2022. 49-59. DOI: 10.17748/2686-9969-2022-5-4-49-59
5. Avramova N.V., & Kochýrova L.A. tehnikalyq JOO-da dene shynyqtyrý boyynsha oǵy prosesin jetildirýdiń inovatsialyq baǵyttary // dene shynyqtyrý men sporttyń pedagogikalyq-psihologialyq jáne medisinalyq - biologialyq máseleleri, - 2016., - 11(3), - 124-130. - ISSN 2070-4798.
6. Evangelio C., Sierra-Díaz J., González-Villora S., & Fernández-Río J. *The Sport Education Model in Elementary and Secondary Education: A Systematic Review* // [O Modelo de Sport Education na Educação Primária e Secundária: Revisión Sistemática]. *Movimento*, - 2018., - 24(3), - 931-946.
7. Opletun A.A., Panachev V.D., & Filatov A.V. Stýdentiń jeke basynyń ózin-ózi damytý quzyrettiligin qalyptastyrý prosesinde Fýtbol // dene shynyqtyrý men sporttyń pedagogikalyq-psihologialyq, medisinalyq - biologialyq máseleleri, - 2015., No3(36), ISSN 2070 4798. DOI 10.14526/01_1111_37
8. Jaqeev K.T. Sporttyq oıyндar arqyly oǵyshylardyń fizikalyq qasietterin qalyptastyrý jáne damytý. *Dene shynyqtyrý pedagogikasy jáne psihologiasy*, (3), 2021. 15-23.
9. Smith J. *Teaching Soccer Skills: The Fun and Effective Way*. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 10(1), 2021. 1-8.
10. Monea D., Ștefănescu H., & Prodan R. *An evaluation of the effects that football specific methods and tests have on the skill development: Case study in 10-12-year-old children* // *Studia UBB Education Artis Gymn.*, LXII(2), - 2017., 15-24. DOI:10.24193/subbeag.62(2).
11. Beláev A.V. (2019). Orta synyptarda fýtbol dy oqytý erekshelikteri. *Mekteptegi dene shynyqtyrý jáne sport*, (5), 2019. 12-16.
12. Davids, K., Araújo, D., Correia, V., & Vilar, L. (2013). *How small-sided and conditioned games enhance acquisition of movement and decision-making skills*. *Exercise and Sport Sciences Reviews*, 41(3), 154-161.

IRSTI 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2025.87.3.036>

Uvaliyeva M.^{1*}

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

CONDITIONS FOR CAREER GUIDANCE FOR HIGH SCHOOL STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Abstract

The article delves into the psychological and educational conditions that can significantly improve career guidance for high school students with disabilities. Promoting equal opportunities for individuals with disabilities remains a central priority for any state committed to social responsibility. This effort extends beyond ensuring physical access—it also requires building inclusive systems across cultural, economic, healthcare, and especially educational spheres.

In their research, the authors sought to pinpoint the main psychological and pedagogical elements that enhance vocational guidance for students with disabilities. They gathered insights through surveys and interviews involving both students and their parents, highlighting key themes like access to education, government support, and the specific challenges these students face when planning their careers.

The findings suggest that although many students with disabilities are motivated to pursue vocational training, the absence of early and structured guidance often becomes a barrier to further education and career growth. By introducing tailored psychological and educational support systems, schools can empower these students to make well-informed, practical career choices—giving them a better chance at success in their professional lives.

Keywords: psychological and pedagogical conditions, senior students, persons with disabilities, professional orientation, professional self-determination.